O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINING JAHON IQTISODIY TIZIMIDAGI O’RNI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Umarov Sanjar Faridovich,
Tashqi iqtisodiy faoliyat kafedrasi talabasi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
E-mail: sanjaru0515@icloud.com
Telefon: +998 91523 50 19
Ilmiy rahbar: Narov Ulug‘bek Iriskulovich,
Iqtisodiyot fanlari doktori,
Tashqi iqtisodiy faoliyat kafedrasi professori
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining 2017–2025-yillardagi iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqotda makroiqtisodiy o‘sish, iqtisodiyotning tarmoq tarkibi, institutsional islohotlar hamda hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklar ko‘rib chiqilgan. Natijalar mamlakatda barqaror iqtisodiy o‘sish kuzatilayotganini, biroq hududlararo tafovutlar va ayrim tarkibiy muammolar saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar. O‘zbekiston iqtisodiyoti, makroiqtisodiy tahlil, YaIM, institutsional islohotlar, iqtisodiy o‘sish, investitsiyalar, hududiy nomutanosiblik, sanoatlashuv, xizmatlar sohasi, iqtisodiy siyosat.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda keng ko‘lamli iqtisodiy islohotlarni amalga oshirib, bozor iqtisodiyoti tamoyillarini mustahkamlash va xalqaro iqtisodiy tizimga integratsiyalashuv jarayonlarini jadallashtirdi. Valyuta bozorini liberallashtirish, soliq tizimini takomillashtirish hamda investitsion muhitni yaxshilash iqtisodiy o‘sishning muhim omillariga aylandi. Natijada mamlakat iqtisodiyotida barqaror o‘sish sur’atlari shakllandi. Mazkur maqolaning maqsadi O‘zbekiston

iqtisodiyotining 2017–2025-yillardagi rivojlanish tendensiyalari, tarmoq tarkibidagi o‘zgarishlar va hududiy rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda O‘zbekiston iqtisodiyotining rivojlanish tendensiyalarini baholash uchun statistik, qiyosiy, strukturaviy va institutsional tahlil usullaridan foydalanildi. Statistik tahlil yordamida YaIM, investitsiyalar va bandlik ko‘rsatkichlari o‘rganildi. Qiyosiy tahlil orqali O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanish sur’atlari boshqa mamlakatlar bilan solishtirildi. Strukturaviy tahlil iqtisodiyot tarmoqlari ulushidagi o‘zgarishlarni aniqlashga xizmat qildi. Institutsional tahlil asosida amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarning samaradorligi baholandi.

1. O‘zbekistonning jahondagi geografik va geosiyosiy o‘rni

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyoning geografik markazida muhim transport-logistika va energetika tuguni sifatida o‘ziga xos iqtisodiy-geografik salohiyatga ega. Yevrosiyo materigining ichki qismida 448,9 ming kv. km maydonni egallagan davlat [3] strategik infratuzilmaviy afzalliklar va ob’ektiv tizimli cheklovlarni o‘zida mujassam etadi.

O‘zbekiston geosiyosiy o‘rnining fundamental **strategik afzalliklariga** quyidagilar kiradi:

Mintaqaning transport-logistika va energetika arxitekturasidagi **markaziy o‘rni.** Bu holat respublikani qit’alararo «Sharq — G‘arb» va «Shimol — Janub» yo‘nalishlari uchun tabiiy ko‘prikka aylantiradi [4].

Demografik dividend — qo‘shni davlatlar ko‘rsatkichlaridan ustun bo‘lgan mehnatga layoqatli, ilmiy-texnikaviy va intellektual salohiyatga ega aholining yuqori konsentratsiyasi [1].

Yoqilg‘i-energetika resurslarining (tabiiy gaz, uran, ko‘mir) strategik turlari, shuningdek, rangli, olijanob va nodir metallarning boy zaxiralari bilan **yuqori darajadagi o‘z-o‘zini ta’minlanganligi.** Bu yuqori texnologiyali sanoat uchun

barqaror xomashyo bazasini shakllantiradi.

Keng ko‘lamli sug‘oriladigan yerlar fondi va diversifikatsiyalangan qishloq xo‘jaligi bazasiga tayanadigan **rivojlangan agrosanoat majmuasi.**

Shu bilan birga, davlatning barqaror rivojlanishi bir qator **tizimli cheklovlar** bilan to‘sqinlikka uchramoqda:

Noyob geografik izolyatsiya xususiyati (double land-locked): O‘zbekiston jahondagi dunyo okeaniga to‘g‘ridan-to‘g‘ri chiqish imkoniga ega bo‘lmagan va faqatgina shunday xususiyatga ega davlatlar bilan chegaradosh bo‘lgan ikki mamlakatdan biridir. Eng yaqin dengiz portlarigacha bo‘lgan masofa taxminan 3 ming kilometrni tashkil etadi. Bu eksport-import operatsiyalari tannarxida transport ulushini bir necha barobar oshiradi [4].

Tashqi savdo operatsiyalari amalga oshiriladigan hududlar — **qo‘shni davlatlarning tarif va transport siyosatiga bog‘liqlik.**

Uzoq muddatli geosiyosiy beqarorlik bilan xarakterlanadigan makromintaqalar bilan **chegaradoshlik.** Bu milliy va iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashga qo‘shimcha xarajatlar yuklaydi.

Asosiy suv arteriyalarining transchegaraviy xususiyati va Orol dengizining qurishi oqibatida yuzaga kelgan global ekologik inqiroz tufayli chuqurlashib borayotgan **suv resurslarining cheklanganligi [4].**

2. Makroiqtisodiy dinamika va tarmoq tarkibi ko‘rsatkichlari

O‘zbekiston rivojlanishining hozirgi bosqichi yuqori sur’atlardagi iqtisodiy o‘sish bilan tavsiflanadi. 2025-yil yakunlariga ko‘ra, respublikaning yalpi ichki mahsuloti (YaIM) hajmi o‘tgan yilga nisbatan **7,7 foizga** o‘sdi [4]. Mutlaq qiymatda milliy iqtisodiyot hajmi **147 milliard AQSh dollaridan** (1 849,7 trillion so‘m) oshdi [3]. Ushbu dinamika aholi farovonligining o‘sishini ta’minladi: aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan YaIM ko‘rsatkichi **3 846 AQSh dollariga** (48,4 million so‘m) yetdi [3].

Xalqaro maydonda YaIM o‘sish sur’atlarining qiyosiy tahlili

O‘zbekistonning 2020–2024-yillar oralig‘idagi iqtisodiy trayektoriyasi MDH, Osiyo va Yevropa mamlakatlari bilan solishtirilganda tashqi shoklarga nisbatan yuqori chidamlilikni ko‘rsatdi.

Pandemiya kuzatilgan 2020-yilda, ko‘plab jahon iqtisodiyotlari chuqur retsessiya fazasiga kirgan bir paytda (xususan, Germaniya YaIMi 4,1 foizga, Buyuk Britaniya — 10,0 foizga, Qozog‘iston — 2,5 foizga, Qirg‘iziston esa — 8,4 foizga qisqargan), O‘zbekiston **+2,0 foiz** darajasida ijobiy dinamikani saqlab qoldi. Bunga davlat tomonidan rag‘batlantirish choralarining o‘z vaqtida ko‘rilgani va bazaviy tarmoqlardagi faollikning saqlangani sabab bo‘ldi [1, 2].

2021–2024-yillar iqtisodiyotning barqaror o‘sish trayektoriyasiga o‘tishi bilan belgilandi. 2021-yilda O‘zbekiston YaIMining tiklanish o‘sishi **+7,4 foizni** tashkil etdi, bu Xitoy ko‘rsatkichiga (+8,6%) yaqin bo‘lib, Qozog‘iston (+4,3%) va Rossiya Federatsiyasi (+4,7%) sur’atlaridan yuqori bo‘ldi. Keyingi yillarda (2022–2024-yy.) respublika yillik o‘sish sur’atlarini barqaror ravishda **5,8 foiz – 6,5 foiz** oralig‘ida saqlab turdi (2022-y. — +5,8%, 2023-y. — +6,3%, 2024-y. — +6,5%) [1, 2].

Taqqoslash uchun, ushbu davrda rivojlangan Yevropa iqtisodiyotlari stagnatsiya va stagflyatsiya jarayonlariga duch keldi: Germaniya YaIMi 2022-yilgi kamtarona o‘sishdan (+1,8%) keyin 2023-yilda -0,9 foizga va 2024-yilda -0,5 foizga pasaydi. Buyuk Britaniya iqtisodiyotining o‘sishi esa mos ravishda +0,3% va +1,1% gacha sekinlashdi. Ushbu davrda O‘zbekiston dinamikasi Vyetnamga (+5,1% 2023-y.) qaraganda barqarorroq bo‘lib, Hindiston va Xitoyning o‘rtacha mintaqaviy tendensiyalariga mos keldi [1, 2].

YaIM va bandlikning faoliyat turlari bo‘yicha tarkibiy dekompozitsiyasi

2025-yil yakunlari bo‘yicha YaIMning makrotarkibiy tahlili qishloq xo‘jaligi ulushining kamayishi fonida iqtisodiyotning izchil servisizatsiyalashuvi va industriallashuvidan dalolat beradi:

Xizmatlar sohasi YaIM tarkibining **48,6 foizini** shakllantirgan holda milliy iqtisodiyotning asosiy drayveri maqomini mustahkamladi. Tarmoq ichida raqamlashtirish, moliyaviy sektor, riteyl va logistika rivojlanishi hisobiga **+8,5 foiz** darajasidagi yuqori o‘sish qayd etildi.

Sanoat sektori YaIMning **26,8 foizini** ta’minlamoqda. Sanoat ishlab chiqarishining o‘sish sur’ati **+6,8 foizni** tashkil etdi, bu mahalliylashtirish dasturlari va yuqori qayta ishlash darajasiga ega ishlab chiqarishlarning rivojlanishi bilan bog‘liq.

Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi umumiy YaIM hajmida **17,3 foiz** ulushni egallaydi. O‘sish sur’ati mo‘tadil (+4,4%) bo‘lishiga qaramay, ushbu sektor mamlakat oziq-ovqat xavfsizligi uchun strategik ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Qurilish majmuasi YaIMning **7,3 foizini** shakllantiradi, biroq tarmoq ichidagi o‘sish dinamikasi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichni — **+14,0 foizni** ko‘rsatdi. Bu keng ko‘lamli qurilish ishlari, yirik infratuzilmaviy va uy-joy loyihalarining amalga oshirilishini aks ettiradi [3].

Aholi bandligi tarkibi umumiy hisobda YaIMning tarmoq tarkibiga mos keladi, biroq tarmoqlar bo‘yicha mehnat unumdorligining turlicha ekanligini ko‘rsatadi. Xizmatlar sohasida iqtisodiy faol aholining asosiy qismi — **55,6 foizi** (7,9 million kishi) band. Ikkinchi muhim ish beruvchi bo‘lib qishloq xo‘jaligi sektori qolmoqda, bu yerda band bo‘lganlarning **22,7 foizi** (3,2 million kishi) jamlangan. Bu qishloq xo‘jaligida mehnat talabchanligining hamon yuqoriligidan dalolat beradi. Sanoat ishlab chiqarishi va qurilish sohalarida jami ishchi kuchining **21,7 foizi** (3,1 million kishi) band bo‘lib, ular jami YaIMning uchdan bir qismidan ko‘prog‘ini yaratmoqda [3].

3. Iqtisodiyotni liberallashtirish va institutsional islohotlar

2017-yilda boshlangan keng ko‘lamli transformatsiya qat’iy ma’muriy to‘siqlarni bartaraf etish, raqobat muhitini rivojlantirish va O‘zbekistonni global iqtisodiy aloqalarga integratsiya qilishga qaratildi [7].

Institutsional o‘zgarishlarning asosiy yo‘nalishlari va natijalari:

1. **Valyuta islohoti:** Ko‘p qirrali almashuv kurslari tizimining tugatilishi va milliy valyutaning bozor qoidalari asosida erkin konvertatsiya qilinishiga o‘tilishi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun asos bo‘ldi [7].

2. **Narxlarni tartibga solishdan voz kechish:** Davlat bozor jarayonlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri aralashishni izchil ravishda kamaytirdi. Narxlari davlat tomonidan tartibga solinadigan va qat’iy belgilanadigan tovar va xizmatlar ro‘yxati ikki barobardan ko‘proqqa — 21 tadan 10 tagacha qisqartirildi [3].

3. **Soliq tizimi islohoti:** 2020-yilda yangi tahrirdagi Soliq kodeksining kuchga kirishi biznesga tushadigan fiskal yukni keskin kamaytirdi. Soliq turlari soni 16 tadan 9 tagacha qisqartirildi. Bazaviy stavkalarning muhim darajada pasayishi yuz berdi: qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) 20 foizdan 12 foizgacha pasaytirildi, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i (JShODS) 12 foizlik yagona stavka miqdorida belgilandi, aksariyat korxonalar uchun ijtimoiy soliq 12 foizgacha tushirildi. Laffer effekti soliqqa tortish bazasining kengayishi va biznesning legallashuvida namoyon bo‘ldi: YaIMda soliq tushumlari ulushi 2017-yildagi 13,5 foizdan 2024-yilda 18,9 foizgacha oshdi [3].

4. **Yashirin iqtisodiyot hajmini kamaytirish:** Soliq ma’muriyatchiligini raqamlashtirish va tartibga solish xarajatlarini kamaytirish tufayli YaIMda kuzatilmaydigan (yashirin) sektor ulushi 2017-yildagi kritik 45,1 foizdan 2025-yil yakunlari bo‘yicha dastlabki baholashlarga ko‘ra **26,9 foizgacha** qisqardi [3].

5. **Investitsiyaviy va tadbirkorlik faolligi:** Qulay tartibga solish muhiti asosiy kapitalga kiritilgan yillik investitsiyalar hajmini islohotlar boshidagi 14 milliard dollardan 39 milliard AQSh dollarigacha, ya’ni 2,8 barobarga oshishini ta’minladi. Natijada amaldagi tijorat korxonalari soni qariyb ikki barobarga ko‘paydi: 268 ming tadan 485 ming tagacha yetdi [8].

4. Hududiy rivojlanishning nomutanosibliklari

E’tiborga loyiq makroiqtisodiy muvaffaqiyatlarga qaramay, milliy iqtisodiyot barqarorligi uchun asosiy tarkibiy muammo sifatida respublika hududi bo‘ylab ishlab chiqaruvchi kuchlarning chuqur qutblashishi va notekis taqsimlanishi qolmoqda. Aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan yalpi hududiy mahsulot (YaHM) tahlili eng rivojlangan va rivojlanishdan ortda qolayotgan hududlar o‘rtasidagi keskin farqlarni ko‘rsatadi. Shunday qilib, 2025-yil yakunlariga ko‘ra, aholi jon boshiga ishlab chiqarish darajasi bo‘yicha mutlaq yetakchi sanoatlashgan **Navoiy viloyati** bo‘ldi, bu yerda ko‘rsatkich **kishi boshiga 152 238,2 ming so‘mni** tashkil etdi [3]. Qarama-qarshi qutbda esa **Surxondaryo viloyati** joylashgan bo‘lib, ko‘rsatkich **kishi boshiga 22 223,4 ming so‘mga** teng. Shunday qilib, hududlararo jon boshiga ishlab chiqarish darajasidagi farq **6,9 barobarni** tashkil etmoqda [3], bu esa hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalanish darajasi yuqoriligidan dalolat beradi.

Sanoat salohiyatining jamlanishi sohasida ham jiddiy nomutanosiblik qayd etilmoqda. Hozirgi vaqtda O‘zbekiston Respublikasi jami sanoat ishlab chiqarishining 60 foizdan ortig‘i (qariyb uchdan ikki qismi) o‘n to‘rtta hududdan oltitasi hissasiga to‘g‘ri kelmoqda: Toshkent shahri, Toshkent, Navoiy, Andijon, Qashqadaryo va Farg‘ona viloyatlari [3].

2025-yil uchun mutlaq raqamlarda yetakchi uchta hududda sanoat ishlab chiqarish hajmlari quyidagicha taqsimlandi:

• **Toshkent shahri** — 207,3 trillion so‘m (qayta ishlash, oziq-ovqat va to‘qimachilik sanoatining yirik markazi);

• **Navoiy viloyati** — 195,2 trillion so‘m (tog‘-kon metallurgiya majmuasi va og‘ir sanoatning bazaviy regioni);

• **Toshkent viloyati** — 170,3 trillion so‘m (metallurgiya, kimyo va mashinasozlikning diversifikatsiyalangan klasteri) [3].

Shu bilan birga, sanoat rivojlanishining periferiyasida joylashgan hududlar ularning demografik vazniga mos kelmaydigan, bir necha barobar kam ishlab chiqarish

hajmlarini ko‘rsatmoqda:

• **Qoraqalpog‘iston Respublikasi** — bor-yo‘g‘i 29,1 trillion so‘m;

• **Sirdaryo viloyati** — 26,3 trillion so‘m;

• **Surxondaryo viloyati** — 18,8 trillion so‘m (mamlakat bo‘yicha eng minimal ko‘rsatkich) [3].

Ushbu statistika sanoat korxonalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, mahalliy iqtisodiyotlarning past diversifikatsiyalashuvi hamda ortda qolayotgan hududlarda yirik ishlab chiqarish quvvatlarining yetishmasligini ko‘rsatadi. Bu esa selektiv hududiy siyosatga o‘tishni taqozo etadi.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlillar shuni tasdiqlaydiki, 2017–2025-yillar oralig‘ida O‘zbekiston ochiq bozor modeliga sifatli o‘tishni amalga oshirdi. Bu YaIM o‘sishining barqaror yuqori sur’atlari (2025-yilda 7,7%) va ishsizlik darajasining 5,5 foizgacha pasayishi bilan mustahkamlandi [3].

Shunga qaramay, uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlash uchun davlat bir qator tarkibiy muammolarni bartaraf etishi lozim. Birinchidan, bu bir qator kritik oziq-ovqat pozitsiyalari bo‘yicha importga bog‘liqlikning yuqoriligidir (xususan, g‘alla ekinlarining ichki ishlab chiqarilishi hozirgi vaqtda aholi umumiy ehtiyojining atigi 25 foizini qoplaydi). Ikkinchidan, ichki iste’mol o‘sish sur’atlarining qazib olish sur’atlaridan o‘zib ketishi natijasida yuzaga kelayotgan birlamchi energiya resurslarining (tabiiy gaz va neft mahsulotlari) tobora ortib borayotgan taqchilligi [1, 7]. Uchinchidan, yirik davlat korxonalari tomonidan bozorlarning monopoliyalashtirilishi darajasi yuqoriligicha qolayotganidir, bu xususiy tashabbuslarning rivojlanishini cheklaydi [5]. Nihoyat, ortda qolayotgan hududlarni jadal sanoatlashtirish orqali hududiy tengsizlikni bartaraf etish o‘rta muddatli istiqbolda ijtimoiy barqarorlikni saqlashning asosiy sharti hisoblanadi [6].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Bank. World Development Indicators. Washington, DC: World Bank, 2025.
2. International Monetary Fund. World Economic Outlook Database. Washington, DC: IMF, 2025.
3. State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics. Official statistical data. Tashkent, 2025.
4. Paul Krugman. Geography and Trade. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
5. Michael Porter. The Competitive Advantage of Nations. Free Press, 1990.
6. Hausmann, R., Hidalgo, C. A., et al. The Atlas of Economic Complexity. Cambridge, MA: MIT Press, 2014.
7. World Bank. Uzbekistan Country Economic Update. World Bank, 2024.
8. United Nations Conference on Trade and Development. World Investment Report 2024. UNCTAD, 2024.